

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Кочукова Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Чепурна А.

– магістрантка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 378.016:811.161.2

ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТІВ НАВИЧОК УЖИВАННЯ ФОРМ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА В РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розглянуто засоби формування в студентів-філологів навичок уживання форм кличного відмінка в різних комунікативних ситуаціях. Зосереджено увагу на статусі кличного відмінка та його типових ознаках. Запропоновано завдання, які сприятимуть розвитку критичного й творчого лінгвістичного мислення, підвищенню грамотності.

Ключові слова: периферійна грамема, кличний відмінок, типові ознаки, закінчення, іменники – назви істот, звертання.

Кочукова Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Чепурная А.

– магистрантка филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ НАВЫКОВ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФОРМ ЗВАТЕЛЬНОГО ПАДЕЖА В РАЗНЫХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ

В статье рассмотрены способы формирования у студентов-филологов навыков употребления форм звательного падежа в разных коммуникативных ситуациях. Обращено внимание на статус звательного падежа и его типичные признаки. Предложены задания, которые способствуют развитию критического и творческого лингвистического мышления, повышению грамотности.

Ключевые слова: периферийная грамма, звательный падеж, типичные признаки, окончание, одушевленные имена существительные, обращения.

Kochukova N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Chepurna A.

– Master's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

FORMATION OF THE STUDENTS' SKILLS OF USING FORMS OF THE VOCATIVE CASE IN VARIOUS COMMUNICATIVE SITUATIONS

The ways of students-philologists' formation of the skills of using forms of the vocative case in various communicative situations are discussed in the article. The author focused on the status of the vocative case and its typical signs. The tasks that contribute to the development of critical and creative linguistic thinking and to increase literacy are proposed.

The Ukrainian language is one of the Slavic languages that uses the vocative case from ancient times for grammatical processing of the call. The vocative case was common in Slavic languages and was used in singular pronouns of masculine and feminine nouns. In the plural, the form of the nominative case was used not to express a single exclamation mark but to express a call.

For a long time, the question of the status of exclamation point was debatable in linguistics. In high school and Ukrainian language courses, he qualified as a vocative form.

Currently, linguists emphasize the typical distinct semantic-syntactic, formal-syntactic, and morphological features of the noun exclamation point. It is interpreted as one of the peripheral grams of the morphological and syntactic category of the case, which, morphologically, is included as the seventh component in the singular paradigm of singular and plural with its differentiated set of flexions and valiantly combined with the verbal forms of the ordering function the addressee of the speech - the potential subject of action, the primary formal-syntactic function of the subject and, in typical images, the communicative function of the topic with the actual membership of the sentence.

The traditional view that the exclamation point is not a distinctive exclusion has long excluded it from special studies of the noun excellence system of the Ukrainian language. That is why the Ukrainian linguistic science now pays considerable attention to the description and scientific interpretation of the linguistic elements of the appeal, expressed by forms of exclamation mark on a wide factual material, involved from all functional-style varieties of language, and many years of experience.

Today, the study of the nature of nouns, expressed by the exclamation point, requires additional studies on the use and functioning of the form, as well as methodological recommendations for the development of practical skills for perfect mastery of grammatical forms.

The exclamation point is used in the same cases as in ancient times. Its forms are used in references and are peculiar to nouns - the names of beings. From the names of non-essentials, the exclamation point is used mostly in poetic language. You can apply by name, surname and patronymic, by surname, scientific, military and other titles, by title, profession, etc., at the same time using the words of Ukrainian etiquette. Nouns - proper and common nouns - can be in the singular case of the singular ending. The choice of one of these endings depends on the genus of the noun and its ending in the noun, and in the case of a common null ending - on the final consonant or the character of the noun suffix used in the same cases as in ancient times.

Therefore, the proposed material differs in volume and degree of complexity. Tasks require a thoughtful, critical approach to their implementation. Many of them breaks the tendency of misconceptions about the use of some grammatical forms in the Ukrainian literary language, notes foreign language influences.

Key words: *peripheral grammeme, vocative case, typical signs, flexion, nouns-names of creatures, address.*

Постановка проблеми. Українська мова належить до тих слов'янських мов, які для граматичного оформлення звертання

використовують кличний відмінок із прадавніх часів. Кличний відмінок був поширений у слов'янських мовах і вживався у звертаннях в однині іменників чоловічого та жіночого роду. У множині для вираження звертання використовувався не окремий кличний відмінок, а форма називного відмінка.

Довгий час у мовознавстві питання про статус кличного відмінка мало дискусійний характер. У вишівських та шкільних курсах української мови він кваліфікувався як клична форма. Щодо цього зазначалося, зокрема: «В українській мові шість відмінків... Окрім цих відмінків, в українській мові вживається ще клична форма» [5, с. 222; 6, с. 84; 4, с. 44].

Лише в третьому виданні «Українського правопису» (1990 р.) клична форма офіційно набула статусу відмінка. Після цього в граматиках сучасної української мови почали виділяти сім відмінків [1, с. 21; 7, с. 205]. Наразі мовознавці наголошують на типових відмінкових семантико-синтаксичних, формально-синтаксичних й морфологічних ознаках кличного відмінка іменника. Його тлумачать як одну з периферійних грамем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як сьомий компонент до відмінкової парадигми однини й множини з її диференційованою сукупністю флексій і валентно поєднана з дієслівними формами наказового способу другої особи та виражає первинну семантико-синтаксичну ускладнену функцію адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії, первинну формально-синтаксичну функцію підмета і в типових виявах комунікативну функцію теми за актуального членування речення [3, с. 107].

Аналіз останніх досліджень. Традиційна думка про те, що клична форма не є власне відмінком, тривалий час виключала її зі спеціальних досліджень іменникової відмінкової системи української мови. Саме тому українська мовознавча наука приділяє зараз значну увагу опису та науковій інтерпретації мовних елементів апеляції, вираженої формами кличного відмінка на широкому фактичному матеріалі, залученому з усіх функційно-стильових різновидів мови, і багаторічних напрацювань [2; 3; 6; 8]. На сьогодні вивчення природи іменників, виражених кличним відмінком, потребує додаткових студій у питанні вживання та функціонування зазначеної форми, а також методичних рекомендацій з відпрацювання практичних навичок щодо досконалого оволодіння граматичними формами.

Мета цієї розвідки – запропонувати матеріал щодо засвоєння особливостей вживання іменників у формі кличного відмінка, який становить труднощі для студентів в умовах російськомовного середовища; звернути увагу на нові тенденції використання граматичних форм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кличний відмінок вживається в тих самих випадках, що й у давні часи. Його форми використовуються у звертаннях і властиві переважно іменникам –

назвам істот. Від назв неістот кличний відмінок вживається здебільшого в поетичній мові. Звертатися можна за іменем, іменем та по батькові, за прізвищем, науковим, військовим та іншим званням, за назвою посади, професії тощо, використовуючи водночас і слова українського етикету на зразок **пане, пані, панове, добродію, добродійко, друже, брате, сестро** й под.

Іменники – власні та загальні назви – можуть мати в кличному відмінку однини закінчення **-о, -е, -є, -у, -ю**. Вибір одного із цих закінчень залежить від роду іменника та його закінчення в називному відмінку, а за умови спільного нульового закінчення – від кінцевого приголосного основи або ж характеру іменникового суфікса. У новій редакції правопису української мови затверджено використання відмінкових форм іменників, зокрема кличного.

Отже, запропонований матеріал розрізняється за обсягом і ступенем складності. Завдання потребують вдумливого, критичного підходу до їх виконання. Чимало з них ламає тенденційні помилкові уявлення про вживання деяких граматичних форм в українській літературній мові, відмітає чужомовні впливи.

Завдання 1. Від поданих імен та імен по батькові утворіть форму кличного відмінка.

Вікторія Станіславівна, Марія Іванівна, Ганна Степанівна, Микола Васильович, Надія Дмитрівна, Стефанія Теодорівна, Наталія Іванівна, Семен Георгійович, Ольга Володимирівна, Назар Миколайович, Олег Петрович, Любов Олексіївна, Тетяна Мар'янівна, Леся Михайлівна, Ігор Петрович, Сергій Якович, Ілля Віталійович, Зоя Орестівна, Майя Іллівна.

Завдання 2. Подані іменники поставте в кличному відмінку й поясніть уживання закінчень цього відмінка.

Сергій, Ігор, Софія, Наталка, Наталія, Василько, Марійка, Ганнуся, Катерина, Степан, Юрко, Олесь, дядько, мама, доня, син, племінник, племінниця, тітка, онука, дід, дідусь, баба, бабуся, пісня, тополя, мрія, доля, любов, весна, земля, друг, товариш, учитель, суддя, професор, студент, викладач, завідувач, громадянин, директор, водій, кохана, хрещена.

Завдання 3. Від офіційних та пестливих форм того самого імені утворіть форми кличного відмінка.

Ілля, Ілько; Марія, Марійка, Марічка, Маруся; Пилип, Пилипко; Григорій, Гриць, Гришко, Гриша; Анастасія, Настя, Настуся; Іван, Іванко, Івась, Івасик; Дарія, Дарина, Даруся, Одарка, Дар'я; Юрій, Юрко, Юрась, Юрасик, Юра; Петро, Петрусь, Петрик, Петя.

Завдання 4. Від назв спорідненості та свояцтва утворіть форми кличного відмінка.

Батько, батечко, батенько; тато, татко, татусь, татунь, татуньо, татусик; мати, мамуся, мамуня, мамка, мамця; дочка, донька, донечка; син, синок, синочок; дід, дідусь, дідунь, дідусик, дідуньо, дідик; баба, бабуся, бабусенька, бабуня, бабця; брат, братик; сестра, сестронька,

сестричка, сестриця; внук, внучок; онука, онучка; невістка, невісточка; зять, зятик, зятьок; сват, сваха; кум, кумась, кумцьо; кума, кумася, кумонька, кумця; свекор, свекорко, свекронько; свекруха, свекрушенька; дядько, дядечко, дядик, дядьо; дядина, дядинка.

Завдання 5. Виправте помилки у формах звертань.

1. Не плач, дід, не плач, баба (*Збірка «Країна казок»*). 2. Олеся, ходімо до лісу гриби збирати (*З усного розмовного мовлення*). 3. Алло, бабуся! (*З радіореклами*). 4. Послухай мене, Ігор, не звертай увагу на чутки (*З усного розмовного мовлення*). 5. Чому ти, поштар, не несеш мені листи? (*З усного розмовного мовлення*). 6. Добродій! А які з цих квітів є найрідкіснішими? (*З усного розмовного мовлення*). 7. Шановний пан суддя, зважте, будь ласка, на свідчення цієї людини (*З усного ділового мовлення*). 8. Дорогий Ілля Йосипович, запрошуємо Вас на презентацію збірки «За покликом серця» (*Із запрошення*). 9. Ой, не карай, великий цар, я жити хочу! – заверещав на всю палату Попихач (*З хрестоматії*). 10. Є достойніші за мене, великий Охоронець, – відповів Світозар (*З хрестоматії*). 11. Де відпочивав, пан професор? (*З усного розмовного мовлення*).

Завдання 6. Подані речення перекладіть українською мовою. Сформулюйте принципову відмінність вираження звертань в обох мовах.

1. Вера Львовна, об'ясните, пожалуйста, причину вашего опоздания на работу (*З усного розмовного мовлення*). 2. Глубокоуважаемый Иван Алексеевич! Буду искренне признателен, если Вы тепло встретите и окажете поддержку моему другу, Виталию Войтовичу, во время его пребывания в вашем городе (*З ділового листування*). 3. Уважаемая администрация хлебокомбината № 2! Просим Вас откомандировать к нам нескольких опытных специалистов в связи с недостатком соответствующих кадров для испытания и эксплуатации пекарни нового образца (*З листа*). 4. Уважаемый Илья Григорьевич, просим извинить нас за невозможность вовремя выполнить Ваш заказ (*З листа*). 5. Госпожа Толочкова, надеемся, что наше предложение заинтересует Вас и договоренность будет взаимовыгодной (*З усного ділового мовлення*). 6. Господин Президент! Искренне рад приветствовать Вас, весь украинский народ с Днем Независимости! (*З привітання*). 7. Уважаемые господа, прошу внимания! (*З виступу*).

Завдання 7. Із поданими звертаннями складіть речення.

Вельмиповажаний Олександрє Івановичу, високоповажаний пане професоре, шановна Наталіє Іванівно, дорогий Василю Петровичу, вельмишановний добродію, вельмишановна пані добродійко, ласкавий друже, зіронько моя, любий мій, моє серце, душе моя, коханий мій.

Завдання 8. Складіть і запишіть речення, у яких наведені слова були б то підметами, то звертаннями. Поясніть вживання кличного відмінка в назвах неістот, зумовлене явищем

персоніфікації.

Рідна земля, весна, доленька, грім, вода, ніч, дорога, криниця.

Завдання 9. Перекладіть подані речення українською мовою. Схарактеризуйте стилістичну роль звертань. Прокоментуйте твердження про те, що українська мова майже без змін успадкувала систему флексій кличного відмінка давньоруської мови.

1. Боже, милостив буди мене, грешному. Господи, помилуй! Слава Тебе, Боже наш, Слава Тебе. 2. Пресвятая Богородице, спаси нас! 3. Богородице Дево, радуйся, Благодатная Марие, Господь с Тобою, благоволена ты в женах, и благословен плод чрева Твоего, яко Спаса родила еси душ наших. 4. Ангеле Божий, Хранителю мой, моли Бога о мне (З молитвослову для дітей).

Завдання 10. Прочитайте текст, визначте його стильову належність. Проаналізуйте лексичні й синтаксичні засоби. Випишіть слова й словосполучення, ужиті в кличному відмінку.

Вседержателю, Слово Отчеє, Всесвятий Ісусе Христе. З великого милосердя Твого ніколи не покидай мене, раба Твого, але завжди в мені перебувай... Ти, Господи Боже, поклоніння достойний, Царю Святий, Ісусе Христе, охорони мене... (Молитва 2-га, св. Антиоха до Господа Ісуса Христа).

Отже, винятково важливе практичне значення для студентів мають навички правильного вживання морфологічних одиниць в українській літературній мові, зокрема іменників у формі кличного відмінка. Їхнє формування є надзвичайно важливим завданням викладача-філолога.

Перспективи подальших розвідок. Перспективним є аналіз функціонування в сучасній українській мові варіантних закінчень відмінків іменників різних структурних типів.

Література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 336 с.

2. Бойко І. О. Роль кличного відмінка в ідентифікації об'єктів номінації в сучасній українській мові (на матеріалі сучасної української прози). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nvkyu_2013_26_12.pdf (дата звернення: 20 грудня 2019 р.).

3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

4. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа, 1989. 335 с.

5. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ: Рад. школа, 1961. Ч. I. 407 с.

6. Лопатка О. Значення і синтаксичні функції кличного відмінка іменника при вивченні української мови як іноземної. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nevfil/2010_13/13-8.pdf/ (дата звернення: 15 січня 2020 р.).

7. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища

школа, 1994. 414 с.

8. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. Київ: Знання України, 2003. 126 с.

Korotiaieva I.

– *Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University*

Bikezina A.

– *Master's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University*

УДК 37.091.12.011.3-051:811.111]:005.963

ENGLISH LANGUAGE TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to relevant problems of the professional development of the English language teacher in the current conditions of the educational process. Different points of view in foreign methodology on the problem of the ESL teacher professional development are analyzed. Professional development is treated as an important vehicle for defining and redefining professionalism for the teaching profession. Possible routes for professional development (in particular, in-service teacher training courses, action research, cooperative/collaborative development, peer teaching and peer observation, participation in various teachers' groups, teachers' associations, the virtual community etc.) are considered. The main features, procedures and strategies for ESL teachers' activities following these routes are characterised.

English language teachers who seek to develop themselves and their practice will benefit both their students and themselves far more than those teachers who, by constant and unthinking repetition, gradually become less and less engaged with the task of language teaching.

Practically all scholars, researchers, methodologists and foreign language teachers agree that recent thinking on ESL teacher professional development has concentrated not only on the useful components of In-Service Training Courses that cover both theoretical and methodological aspects of TEFL, but also on other significant routes of further professional development of the English teacher.

By learning throughout their careers, ESL teachers not only develop their professional selves and identities, but also serve as excellent role models of lifelong learning to their students. It is essential that ESL teachers' professional development can directly influence students' learning.

The aims of the professional development are not only to improve the teachers' own performance, but also to learn more about teaching and about themselves. The formation of the ESL teacher identity does not stop at the initial teacher preparation phase. Further professional activities should provide opportunities for teachers to understand their cognitive and affective selves, and identify areas in need of attention. The development of a global mindset among ESL teachers is a part of their professional development, which should offer teachers space to learn about what it means to be an educator in a globalized world.

Key words: *English language teacher, professional education, in-service training, cooperative development, peer observation, teachers' associations, virtual community.*